

MEDNYÁNSZKY MIKLÓS
MAGYAR NÉPI ÉPÍTÉSZETI KISSZÓTÁR

ablak	a falazatban kialakított, rendszerint átlátszó réteggel (üveggel) fedett elsősorban a fény beengedésére, emellett szellőztetésre szolgáló nyílás
ablakbéllet	az ablakot határoló falfelület elnevezése
ablakfélfa	az ablak függőleges elemének népies neve
ablakfülke	(ablakmélyedés) a fal belső oldalán kialakított beugrás, ami a padlótól vagy a könyöklőtől az ablak legfelső pontjáig tart. Jellemzően vastag falazatokban találkozunk vele. Az ablakfülke két oldalán régen ülőpadokat is elhelyeztek
ablakkeret 1.	az ablakot körülvevő, a fal síkjában kialakított keret
ablakkeret 2.	a köznyelvben és a népi építőmesterségben az ablakok megnevezése
ablakszárny	az ablak üvegezett, pántokon elforduló része
ablakszemöldök	az ablak felső, vízszintes elemének népies megnevezése
ablaktok	az ablakszárny tartására és elfordítására szolgáló fából készült szerkezet
ablaktőc	az ablakpárkány népies megnevezése
abóra	lábakon álló tető, mely gabona, szalmaszalmák tárolására szolgál. Teteje emelhető, süllyeszthető az alatta tárolt termény mennyiségének megfelelően
ácskötés	hagyományos fakötési módok, rendszerint fém kötőelem nélkül. Lásd: → lapolás, → csapolás
ácstok	faragott oszlopokból és az azokat áthidaló gerendából készült egyszerű ajtótok. A hazai népi építészetben elterjedt volt, mára már kevés példánya maradt fenn
ágasfa 1.	a tető →csúcscsazemenjét alátámasztó oszlop
ágasfa 2.	egy oszlopból álló harangláb, amelyet gyakran magánszemélyek állítottak hitük bizonyosságaként

ágasfa 3.	a parasztházak udvarán felállított több ágú oszlop, vagy meglévő fának a lombzatától megfosztott, elágazó törzse, amelyre különféle tárgyakat, többnyire agyagedényeket akasztottak szárítás céljából
ágasos tetőszék	a → csúcselement felül kétfelé ágazó faoszloppal tartó tetőszék. Az ágasok állhatnak a végfalakon vagy a végfalak előtt a földön.
agyaghabarcs	a népi építészetben a falazóelemek (tégla, vályogtégla, kő) összekötésére vagy a falazatok felületkezelésére (vakolására) alkalmazott anyag. Falazóhabarcsként víz és anyag megfelelő keveréke, vakolati anyagként ezeken kívül kerül bele pelyva illetve homok is.
agyagpadló	földpadló. A lakóépületek első és a XX. század közepéig elterjedt padlózata. A falazáshoz hasonló agyag és szálás anyag (pelyva, törek) keverékéből készült, és évente többször újra kenték (mázolták), 3-4 évente kicserélték. Mázolása, locsolással történő karbantartása, a "vizesnyolcas" (nyolcas alakú locsolás) készítése a lányok, asszonyok feladata volt
ajtó	falakon kialakított, rendszerint csukható, közlekedésre szolgáló nyílás
ajtófélfá	az ajtó függőleges elemének népies neve (nevezik ajtósasnak is)
ajtókeret	vakolatból vagy kőből, ritkábban fából készült, az ajtónyílást keretező elem. Sok esetben csak díszítésre szolgál
ajtószárny	az ajtó pántokon elforduló, nyitható-csukható része
ajtótok	az ajtószerkezetnek a falhoz rögzítésére szolgáló, az ajtónyílásba épített, rendszerint fából készült eleme, ami az ajtószárnyat tartja.
alap	az épületnek, építménynek a talajjal, annak teherbíró rétegével érintkező része, ami az épület súlyát tartja
alaprajz	az épület, építmény vízszintes elméleti elmetszésével készült rajz, a falazatok, az egyes helyiségek és a szerkezeti elemek méretének, elhelyezkedésének és egymáshoz történő kapcsolásának felülnézeti rajza. Különböző → méretarányokban készül, lakóépületeknél 1:50, 1:100 méretarány a megszokott.

álboltív	vízszintesen egymásra helyezett és egymástól egyre kisebb távolságban lévő építőelemekből (tégla, kő) álló íves lefedőszerkezet. Állékonyságát az biztosítja, hogy benne az egyes elemek konzolként működnek
állószékes fedélszék	nagy fesztávolságú, 10-11 méternél szélesebb épületek tetőszerkezete, amelyben a középszelemeneket a kötőgerendára vagy a harántfalakra állított és könyökfákkal kiegészített oszlopok tartják
ámbitus	lásd → tornác
andrásskereszt	nagy X betű formájú deszka vagy pallókapcsolás, magas faszerkezetek (magastető, harangtoronyok) vízszintes irányú merevítésére
árkád	boltíves folyosó, jellemzően a kőépítkezései területek tornáctípusa (Balaton-felvidék)
armírozás	az épületek sarkainak kiemelése kő vagy téglafalazat utánzattal. A kuriális építészetben, templomépítészetben gyakran alkalmazott díszítőmegoldás
aszaló	friss gyümölcsök szárítására, aszalására szolgáló gazdasági építmény. Kialakítása révén a benne gyújtott tűz az építményt körbejárja, ezáltal a közepén tálcákra, polcokra elhelyezett növények kiszáradnak úgy, hogy cukortartalmukat megőrzik. Az aszalók fűtése, gondozása, felügyelete rendszerint a család idős férfitagjának feladata volt
attika	az épület főpárkánya feletti mellvédfal, ami elsősorban díszítés céljára szolgál. Lehet tömör, és áttört is.
bádogfedés	horganyzott vaslemezből, korcokkal egymáshoz csatlakozó lemezekből készült tetőfedés. Egyes tájegységeken (pl. Felvidék) igen elterjedt, de ma már drágasága miatt ritkán alkalmazzák.
bakdúc	a tetőtérben elhelyezett ferde dúcokra merőleges támasztószerkezet, mely a fedélszék kötőgerendáira támaszkodik
bakdúcós fedélszék	→ bakdúccal alátámasztott ferde oszlopokkal gyámolt szelemenes fedélszék nagy fesztávolságú épületek, áthidalások felett

barát-apáca fedés	kettős kúpcserép fedés, ahol az egyik kúp felfelé, a ráhelyezett másik kúpcserép pedig lefelé forduló ívvel helyezkedik el. Erős, tartós, de nagy súlyú fedési mód. Hátránya, hogy csak kis hajlású tetőknél alkalmazható. A hazai népi építészetben elsősorban templomoknál találkozunk vele
bárdolt gerenda, oszlop	bárdolószekercével faragott és a kergétől megfosztott gerenda. A bárdolás a fűrészmalomok feltalálásig a legelterjedtebb famegmunkálási eljárás volt
barokk	a XVII. században kialakult, és a népi építészetben is gyökeret vert stílus. Jellemzően közösségi épületeinken (templom) találkozunk vele, de létezik egy népi változata is (lásd: →parasztbarokk). Jellemzője a túlbujánzó díszítés, a teljes szimmetriára való törekvés
baromfiudvar	az aprójószág tartására szolgáló udvarrész, legtöbbször a házrész és a nagyjószág tartására szolgáló vagy a termőföldhöz csatlakozó udvarrész között. Többnyire néhány fa is található benne, ami árnyékot vet az állatokra.
bazilikális elrendezés	a római korból származó háromhajós épülettípus. Jellemzője, hogy a középső hajó magasabb, mint a mellett húzódó két hajó. A fény a középhajó magasba nyúló falaiban elhelyezett ablakokon át jut be a belső térbe.
belépő	a →lépcsőfok vízszintes felülete, amelyre a járó láb lép
beton	cement, víz és adalékanyag (általában kavicsos homok, kavics) keveréke, amely frissen plasztikus, folyós, megszilárdulva kemény, nagy teherbírású. Az egyszerű beton csak nyomóerők felvételére alkalmas, húzó és hajlítóerők esetében vasbetéttel készül, ez utóbbi megnevezése vasbeton
bitumenes lemez	más néven aszfaltlemez. Az épületek, szerkezetek szigetelésére, ritkább esetben tetőfedésére szolgáló, a kőolaj lepárlásából nyert ásványi bitumennel átitatott papír- vagy szövet alapú lemez. A modern szigetelőanyagok alkalmazásáig az építőipar elsődleges szigetelőanyaga volt. Lásd még: →kátránypapír
boglyakemence	általánosan elterjedt, boglya alakú rakott vagy tapasztott falú kemence
boglyaverem	a boglyakemencéhez hasonló formával kialakított verem gabonátárolás céljára
bolhaszeg	a gerendába vagy oszlopba ütött, rövid keményfaszeg. Leggyakrabban boronafalakon, zsilipelt falakon alkalmazták a tapasztás rögzítésére

boltív	vonalas, hajlított tengelyű áthidaló- és tartószerkezet. A felülről érkező terheket az íves szerkezet az őt alátámasztó falra, felületre, esetleg talajra vezeti le íves erővonallal. Rendszerint nyílászárók fölé épült, de sokszor a boltozatok megerősítésére is használják, ekkor "borda" a megnevezése. Készülhet kőből, téglából, acélból, vasbetonból is. Formája szerint lehet félköríves, csúcsíves, szárnyszerű, szegmens, stb.
boldoganya	a mestergerendát alátámasztó oszlop népies neve
boltozat	íves térlefedő szerkezet jellemzően kőből vagy téglából. Részei a boltváll, a boltöv és a zárókő. Több fajtája is ismert, a leggyakoribb a →dongaboltozat, a →keresztboltozat, a →csehsüvegboltozat, a →kosárív, illetve a →poroszsüveg boltozat.
boltöv 1.	az önálló széles boltív elterjedt megnevezése
boltöv 2.	a boltozatba beépített, annál vastagabb keresztmetszetű boltozati elem, a boltozat megerősítésére szolgál
boltváll	a boltozatnak, boltívnek az alatta található teherhordó szerkezetre (oszlopra, falra) támaszkodó szakasza
borda	a boltozat megerősítésére, ritkábban egyhangúságának feloldására alkalmazott, annak testébe épített, de annál vastagabb szerkezetű boltív
bordás boltozat	a keresztboltozatok jellemző kialakítása, amikor az érintkező és egymást metsző boltozatok érintkezési vonalát megvastagítják. Ezáltal a keresztboltozat erősebb és látványosabb lesz
borított ácsbok	az →ácsbok azon változata, amelyen az oszlopok, áthidalók esztétikai okokból gyalult deszkaborítást kaptak. Elsősorban a lakórészek bejáratainál alkalmazták
borított gerendafödém	a hagyományos deszkafödém (→pórfödém) változata, amikor a gerendák alsó síkja is lefedésre kerül deszkázattal vagy →stukatúrozással

boronafal	fatörzsekből, vastag ágakból vagy megdolgozott gerendákból összeállított falazat, amelynek elemeit a sarkokon illesztik össze. Az összeillesztésnél a gerendák többnyire túlnyúlnak egymáson. Hazánkban ritkábban találkozunk vele, a skandináv országokban, a környező magashegyi vidékeken (Felvidék, Erdély) ma is gyakori építkezési mód. Építése, összeállítása nagy szakértelmet igényel.
búboskemence	klasszikus, kövér testű kemencetípus, amely leggyakrabban padkán áll
buketéria	nyári konyha (csángó)
burkolat	a falazat vagy a padlózat takaró, fedő rétege. Készülhet hagyományos anyagokból (cserép, téglá) vagy modern burkolati elemekből. Sokszor díszítő szerepe van
cementhabarcs	portlandcement kötőanyagból és homokból álló habarcs, mely falazásra (téglák összekötésére) és vakolásra használatos. Bizonyos régi épületszerkezetek (földfalak, puha mészkőből készült falak) esetében nem javasolt használata
cifracssűr	téglából készült, díszes homlokzati fallal épült →hosszúcsűr. Hazánktól nyugatra sok országban megtalálható, Magyarországon Vállaj település nevezetes a cifracssűrjeiről
ciklopfal	nagyméretű kövekből álló falazat, melyben a kövek kifelé forduló oldalai sokszög alakúvá faragottak. Igen erős, tartós falazat, készítése szakértelmet igényel.
copf stílus	kései barokk stílus, mely a népi építészetben a XIX. században terjedt el. Régen pejoratív elnevezésnek számított, de mára már elfogadott építészeti stílussá vált
cölöp	többnyire az épület alapját alkotó épületelem, melynek feladata terheknek a szokásosnál mélyebben fekvő teherhordó talajra történő közvetítése
cölöépítmény	mocsaras, lápos területeken álló, annak felszíne fölé nyúló cölöpökön álló épület, építmény.
cölöpvázás fal	a földbeásott oszlopok (→sasok, →ágasok) közé font vesszőkből és az arra kerülő tapasztásból összeállított fal.
culáp	a talpakra állított oszlop megnevezése (Szatmár)

csapolás	faelemek, kőelemek összekötésének módja, amelynél az egyik elembe horony készül, a másikba kiemelkedő rész (csap) és e kettő egymásba illesztése alkotja a kötést
császárfa	a harangtoronyok középső függőleges tartóeleme, amelyre a tetőcsúcsot tartja
csehsüvegboltozat	félgömbből szerkesztett boltozati forma. Úgy keletkezik, hogy a félgömbből lemetszik azokat a részeket, amelyek a körbe beleszerkesztett négyzetes falazaton kívül esnek. Sokszögű épületek lefedésére szolgál.
cserény	a padlástérben épített, a szabadtűzhelyből felszálló pernye, szikra megfogására szolgáló kúp alakú építmény. Készülhet téglából, de fonott-tapasztott kivitelben is
cserép	égetett agyagból készült, a tető fedésére szolgáló elem. Többféle változata és kialakítása ismert.
csigalépcső	olyan, szűk helyen lévő szintáthidalásra szolgáló →lépcső, amelynek vezetése spirálvonalat követ. A népi építészetben a templomok tornyában találkozhatunk vele.
csipkésfal	vakolatdíszekkel ellátott oromfal népies megnevezése (Balaton-felvidék)
csonkakontyolás	a kontyolt tető azon változata, amikor a konty síkja nem tölti ki a teljes ferde felületet, hanem alul vagy felül függőleges síkra vált.
csömpölyeges fal	nagyjából gyerekfej nagyságú, égetetlen földlabdából rakott fal. Egyes vidékeken mórfaának nevezik, a csömpölyeg mórtégla megnevezése után
csúcsszelemen	a tetőél alatt futó szelemen, amelyre a tetősíkok támaszkodnak
csüngőeresz	Külön alátámasztás nélküli →eresz
csűr 1.	a népi építészetben általánosságban a szemes termés tárolására és cséplésére szolgáló építmény. Rendszerint három részre osztott, a középső részben történik a gabona cséplése, a két oldali épületrészben található a tárolóedények (→kasok, →hombárok), rekeszek
csűr 2.	az ország egyes vidékein minden, a paraszti udvarban található épületet csűrnek neveznek, például a lábasjóságoknak helyt adó vagy a mezőgazdasági eszközök tárolására szolgáló építményt is

csűrös település	azon települések megnevezése, amelyekben a lakóterületen a csűr az udvar hátsó részében, az utcával párhuzamosan helyezkednek el, mintegy sort alkotva
deszkafödém	A népi építészetben leggyakrabban alkalmazott födémszerkezet. Fő tartói egymástól egyenlő távolságra fekvő gerendák, melyekre deszka vagy pallóterítés kerül. A deszkaborítást általában lapolással helyezik el, így az nagyobb teherbírású és a padlásról nem hullik le az anyag
dohánypajta	a dohány frissen szedett leveleinek szárítására szolgáló gazdasági építmény rendszerint nyitott vagy nyílásokkal ellátott oldalfalakkal
dombpince	a környező terület fölé kiemelkedő testű, mesterséges falazatú pince, amelynek a klímáját, fizikai védelmét a ráterített vastag földréteg biztosítja.
dongaboltozat	a leggyakrabban használt íves térlefedő szerkezet, ami a két egymással párhuzamos falra támaszkodik fel. Felfogható több, egymás mellé épített boltívként, vagy a boltív kiszélesítéseként is. A népi építészetben elsősorban a pincék kialakításánál, vagy - a Balaton-felvidéken - a tornácok építésénél alkalmazták. Készülhet kőből, téglából is.
drányica	(dranyica) ék és hasíték nélküli egyenes szélű zsindeylemez, rendszerint fenyőből (Erdély, Moldva)
dufart	→kapualj
dűlő	a falu határában a szántók vagy a szőlőföldek között húzódó földút közkeletű neve. Rendszerint valamilyen jellemző tereptárgyról vagy a környezetében található birtok (birtokok) tulajdonosáról kapta nevét
égetett tégl	agyagból magas hőfokon kiégetett falazóelem, az emberiség több évezrede alkalmazott építőanyaga. Nagy teherbírású, megfelelő vastagságban jó hőszigetelő, ezért lakóházak épületére is alkalmas. A hazai népi építészetben a XVII. századtól terjed el használata
egymenetű ház	a soros (egymás utáni helyiségekkel épült) ház néprajzi tudományágban elterjedt, de a köznyelvben nem használatos megnevezése
előkert	a lakóépület és az utcai kerítés között húzódó kert. Elsősorban díszfák, díszcserjék ültetésére szolgál.

előtornác	a ház utcai homlokzatán kialakított tornác
elsőház	tisztaszoba tisztaház, az utca felé eső házrész
építési áldozat	a régi korokban az épület falzatába, még jellemzőbben a küszöb alá befalazott állatáldozat (a középkorban emberáldozat), melynek feladata az épületet érő bajok elhárítása, a démonok, rossz szellemek távoltartása. A magyar népi építészetben még az 1920-as évekből is maradtak fenn emlékei, de ekkor rendszerint már csak pénzdarabokat, esetleg élelmiszert helyeztek el a küszöb alatt.
eresz 1.	A tetőzet alsó széle, amely általában kinyúlik a falsík elé. Lehet →csüngőeresz, →kötőgerendás, vagy →konzolos kialakítású. Rendszerint →ereszcsatorna csatlakozik hozzá.
eresz 2.	Sok tájegységben az →ereszcsatorna neve
eresz 3.	Több tájegységünkben a ház főhomlokzata (udvari homlokzata) előtt húzódó nyitott folyosó, →tornác népies neve
ereszcsatorna	rendszerint félkör keresztmetszetű, fémből (horganylemezből, rézlemezből) készült vályú, amelyet a tetős széléhez, az →ereszhez erősítenek úgy, hogy a tetőről lefolyó vizet elvezesse. Ritkán készül fából is, ekkor a keresztmetszete trapéz vagy négyzet alakú.
erkély	az épület homlokzatán elhelyezett, rendszerint konzollal alátámasztott építmény. A népi építészetben ritkán találkozunk vele.
faburkolat	a XX. században megjelent falburkolási módszer, rendszerint épületfelújításokkor alakították ki. Célszerűsége a mögötte található fal állapotának függvényében sokszor vitatott.
fachwerk	favázás építészeti stílus. Elsősorban német nyelvterületen, illetve Észak-Franciaországban terjedt el, de hazánkban a németek által lakott vidékeken is megtalálható. Lényege, hogy a gerendákból és oszlopokból álló favázakat téglával, sövényfallal, esetleg vályoggal töltik ki. Míg külföldön a favázat látható kialakítású, hazánkban a favázás épületeket teljes felületükön bevakolva építették meg, ezért nehéz felismerni, beazonosítani őket.

faépítészet	a gerendás (→borona vagy →zsilipelt falas), →fachwerk (favázás) építészet összefoglaló neve. Hazánkban a XVIII. századig általános volt, ezt követően az erdők ritkulása miatt már csak kevés helyen és igen erős megkötöttségekkel alkalmazták. A skandináv államokban, illetve a nagy erdőségekkel ellátott területeken (pl. Erdély, Felvidék, Kárpátalja) ma is kedvelt építési mód.
fakötés	a faszervezetek (rendszerint gerendák és oszlopok) egymáshoz kapcsolásának módja. Lehet →csapolás, →lapolás, →faszeg megoldású
fal	az épület fából, téglából, kőből vagy mesterséges építőanyagból készült függőlege térhatároló és tartószerkezete.
falfülke	a falban kialakított mélyedés egyenes vagy boltíves felső lezárással tárolásra, esetleg díszítőelemek (pl. szobrok) elhelyezésére
falkötő vas	a tetőszékből vagy a boltozathoz eredő, a falat kifelé mozdító erő ellensúlyozására szolgáló szerkezet. Többnyire kovácsoltvas anyagú
famennyezet	fából készült vízszintes térelhatároló szerkezet. Kiemelt helyeken (kastélyok, várak, templomok) díszítése az épület fontos része. A népi építészetben gyakran keveredik fogalma a fafödémekkel
faragómolnár	az ácsok elődje, olyan molnár, aki értett a famegmunkáláshoz, az ácsszerkezetek összeállításához
faragott kő	minden oldalán megfaragott, alakított építő- és díszítőkö. A kőfaragás több évezrede ismert mesterség.
fecskefal	a rakott falak egyes típusainak megnevezése, tájegységenként változó tartalommal. Van, ahol a →rakott falat, van, ahol a →paticsfalat nevezik így, de egyes helyeken a →gömbölyeges fal megnevezése, mivel ez utóbbiak hasonlítanak a fecskék által készített agyaggolyókhoz
fecskefarkas kötés	egymásra merőleges vagy egymást keresztező gerendák tartós, erős kötése. Formája a fecske kiszélesedő farkaira emlékeztet.
fecskefal	lásd: →fecskefal
fedélszék	a fedél (köznapi nyelven: tető) héjazatának alátámasztására szolgáló, a népi építészetben mindig fából készült szerkezet. Kialakítása az egyszerű üres tetőszéktől a több elemes, (pl. →manzárd-) tetőig igen változatos lehet. Részei a →kötőgerenda, →szarufa, →szelemen

fedkő	kő- és téglaszerkezetek felső takarólemeze, ami elsősorban az időjárás hatásaitól védi a szerkezetet, de gyakran díszítőfunkciója is van
fellépő	a →lépcsőfok függőleges a lépcsőn felfelé közlekedővel szembe néző felülete
félnyereg tető	egyetlen ferde tetősíkkal kialakított tető, amely általában a szomszédos, magasabb épületfalához csatlakozik, vagy - a népi építészetben gyakori módon - gazdasági építmények, tárolóhelyiségek költségtakarékos megoldása.
fésűs beépítés	azon beépítési mód megnevezése, amikor a telkek tengelye nem merőleges az utca tengelyére, hanem bizonyos szöveget zár be azzal, és az épületek a telkek utca határára épülnek. Hazánkban legszebb példája Fertőszentmiklós védett utcaképben figyelhető meg.
feszület	a keresztre feszített Megváltó ábrázolása
fogazott kötés	olyan →fakötés, amelyben a két, egymással párhuzamos elem bemélyítésével alakították ki a kötetést. Általában a gerendák, oszlopok meghosszabbítására vagy a húzóerők átadására alkalmazott megoldás.
folyógerenda 1.	a földéngerenda megnevezése (pl. Hajdú-Biharban)
folyógerenda 2.	az ország nyugati felén a fal tetején futó (sár-) gerenda megnevezése
folyósó 1.	az épület egyes helyiségeit összekötő fedett, a szélességéhez képest hosszabb helyiség, átjáró.
folyósó 2.	egyes vidékeken a tornác megnevezése
födélfa	a Balaton-felvidék egyes helyein a szarufa megnevezése
födém	az épület vízszintes lefedésére szolgáló szerkezet. Lehet sík-, boltíves-, gerendás-, bordás födém. A népi építészetben anyaga rendszerint fa, csak az 1930-as évektől alkalmaztak különféle modern anyagokat, vas- vagy betongerendákat.
födémgerenda	a sík födémegek egymástól szabályos távolságra elhelyezett teherhordó eleme, amelyre a födém alkotó lemezek (deszkák, kitöltőelemek, födém tálcák) támaszkodnak. A népi építészetben rendszerint (tölgy-, fenyő- vagy akác-) fából készült födémgerendát használtak

francia fedés	a "palának" is nevezett azbesztcement lapokból készült fedés általánosan elterjedt formája. A hatszögű lapokat csúcsukkal lefelé, négy darab szöggel rögzítik úgy, hogy a lapok egymást 8-10 cm szélességben takarják. Igen erős, a viharnak ellenálló tetőfedési módszer
freskó	a friss, még nedves vakolatra készített falfestmény, ami a vakolat száradása után szilárdul meg. Hazánkban a falusi templomépítészetben találkozunk vele
fuga	a falazatok elemei (tégglák, falazókövek) közötti hézag közkeletű megnevezése
fundamentum	az →alap, alapozás archaikus megnevezése
futósor	a téglakötések leggyakoribb típusa, féltégla vastagságú téglasor
függesztőmű	nagy fesztávolságú tetőszerkezetet alátámasztó, a fedélszék középső részének behajlását megakadályozó, fából készült szerkezet. Építéséhez nagy szaktudás szükséges
füstlyukas tető	olyan →kontyolt tető, melynél a konty nem nyúlik fel a nyeregtető csúcsáig, hanem annál lejjebb csatlakozik a ferde tetősíkokhoz, és a fennmaradó rész függőleges zárást, lécrácsot kap. Funkciója, hogy a padlástérbe kerülő füstöt kivezesse.
füstökonyha	kémény nélkül épített konyha (pitvar), amelyből a füst a mennyezetbe vágott füstlyukon vagy az ajtón keresztül távozik. Egyes vidékeken szenesháznak is nevezik.
gabonásverem	földbe ásott és lefedett kör vagy szögletes alaprajzú verem a kicsévelt gabona tárolására
gádor 1.	lásd →tornác
gádor 2.	a nyitott tornác neve a Közép-Dunántúlon
gádor 3.	egyres tájegységeken a →pince megnevezése
gádor 4.	az ajtó előtti boltozat megnevezése egyes tájegységeken (Szatmár)
galambdúc	a tenyészgalambok, postagalambok tartására szolgáló, rendszerint magas oszlopon álló, vagy az eresz alá beépített madár ól

gang	→tornác népies elnevezése
gémeskút	a kétkarú emelő elvén működő, az egész Kárpát-medencében elterjedt kút. Hátránya, hogy csak sekély mélységű, ezért könnyebben szennyeződő víz elérére alkalmas
gerenda	vízszintes, vonalmenti teherhordó szerkezet, készülhet fából, acélból, vasbetonból, kőből.
gerendafal	lásd: →boronafal
gerendafészek	a tartófalban a gerenda felfekvése céljából kialakított nyílás
gerendafödém	szorosan egymás mellé helyezett gerendákból álló födémrendszer. Faanyagigénye és költségessége miatt jellemzően olyan épületekben alkalmazták (pl. magtárak), amelyekben a födémnek nagy terhet kellett tartania.
gerinc	tetőgerinc. A tetősíkok csatlakozásánál kialakuló él
góré	többnyire a kukorica tárolására szolgáló lécekből, esetleg drótfonattal ellátott magas, keskeny építmény. Alakjának köszönhetően a termés át tud szellőzni, ki tud száradni benne. Épültek téglavázakkal is
gömbfa	a kérgétől megfosztott, de nem négyzetesre faragott farönk, gerenda
gömbölyeges fal	nagyobb, gyerekfej méretű, sárlabdákból álló fal. Általában alacsonyabb rendeltetésű épületeknél alkalmazták
gyámkő	a falból kiugró, rendszerint az áthidaló gerendát tartó rövid kőkonzol
habarcs	finom szemcséjű adalékanyag (homok, kőrlemény) és kötőanyag (mész, cement, gipsz) vizes keveréke, amely friss állapotban pépszerű, majd megkötve szilárdra alakul. Használati módjai szerint léteznek vakoló-, falazó- és javítóhabarcsok. Minősége, összetétele, megkötött állapotban a szilárdsága az alkalmazási módjától, céljától függ. A népi építészetben az →agyaghabarcs és a →mészhabarcs terjedt el. Modern változataiban különféle adalékanyagok segítségével igyekeznek bizonyos tulajdonságait javítani (pl. "lélegző" habarcs, vízzáró habarcs, hőszigetelő habarcs).

hajlított ház	a telek határvonalával párhuzamos, és arra merőlegesen is épített nagy L betű alaprajzú ház népies megnevezése
hajó	a templomoknak a hívők befogadására szolgáló, rendszerint téglalap alaprajzú főhelyisége
halmaztelepülés	szabálytalan alaprajzú, utcahálózatú település, amely jellemzően előzetes tervezés, szabályozás nélkül jött létre és növekedett. Hazánkban a síkvidékeken gyakori
hantfal	gyeptéglából épített falazat általában ideiglenes épületek, aprójószág tartására szolgáló épületek készültek belőle
harangláb	fából ácsolt kisebb méretű, a harangot tartó állványszerkezet. Rendszerint a templomokkal nem rendelkező településeken vagy helyeken - pl. tanyaközpontokban - létesült. Sokszor tetővel és a harangozót védő előtetővel ("szoknyával") látják el
harangtorony	nagyméretű, a harangok felfüggesztésére szolgáló építmény. Lehet a templom épületével egybeépített, vagy különálló. Hazánkban a legszebb példányai a Szatmárban illetve az Őrségben található harangtoronyok.
helyi védelem	épületek, építmények megőrzésére szolgáló jogi kategória, amelyről a döntést rendeleti úton a helyi közösség (önkormányzat) hozza. Sok település anyagilag támogatja védelmüket, megőrzésüket
hézag	lásd: →fuga
hidas	megemelt padlózatú disznóól, mely a kevés mozgást igénylő hízók tartására szolgált. Karám nem volt előtte. Általában zsilipelt fallal készült
hiju	padlás (csángó)
hódfarkú cserép	az első végén félkörívselet formában kialakított cserép, melyet a tetőlécezésen egy, az alján elhelyezett fül, bütyök tart. Korábban általánosan elterjedt volt, a tetőcserepek leggyakoribb változata. Rendszerint kettős sorban kell elhelyezni mérete és vastagsága miatt. Ma is kedvelt cseréptípus. Lásd még →koronafedés

hombár	a gabona tárolására szolgáló, legtöbbször fedett helyen felállított, lágyszárú növényből fonott vagy fából ácsolt nagyméretű tartóedény
homlokzat	az épület függőleges, a falak külső síkja által alkotott eleme. Főhomlokzatnak általában az utca felőli vagy bejárati homlokzatot nevezzük. Készülhet díszítéssel vagy egyszerű kivitelben. Az épületek legjellemzőbb és rendszerint legismertebb eleme
hornyolt cserép	a lemez szélén vagy felületén egymással összeilleszthető horonnyal kialakított, az 1920-as, 30-as években elterjedt cseréptípus. A hornyok következtében egymáshoz kapcsolható cserepek ellenállóbbak a szél, a vihar hatásai ellen, és a csapadék sem tud bejutni alájuk. A hagyományos hódfarkú cserépnél nagyobb méretben készülnek, de vastagabbak azoknál.
hosszjászlas istálló	az istálló hosszanti falának mentén felállított jászollal rendelkező istálló
hosszúcsűr	a hazai néprajzban az udvar hossz tengelyében álló csűr, melynek bejárata az építmény rövidebb oldalán található. Három részre osztott, a középső a csűrhíja, csűrpiac vagy szérű, két oldalán a tárolórekeszek (fiókok, csűrfiókok) helyezkednek el. A hosszúcsűr hátsó falán gyakran egy másik, az áthaladást lehetővé tevő kapuzat kerül kialakításra
ikon	az ortodox egyház szenteket ábrázoló alkotásainak összefoglaló neve. Az ábrázolások rendje szigorú előírásokhoz kötött.
ikonosztáz	az ortodox és a görög-katolikus templomoknak a szentélyét és a hívők tartózkodására szolgáló templomterét elválasztó, képekkel gazdagon díszített falazata. A rajta lévő képek szigorú előírások szerint követik egymást. Az ikonosztáz ajtaján csak felszentelt papok, a középső ajtón csak az egyház püspöke léphet át.
intarzia	fából, különféle kőanyagokból, esetleg gyöngyházból, kagylóhéjból készült berakás, különféle képek, feliratok és ábrázolások mértani megoldása.
jászol	a nagyjóság (ló, szarvasmarha) szálás takarmánnyal történő etetésére szolgáló ácsolt tartószerkezet
jégverem	a télen gyűjtött jégtömbök tárolására szolgáló föld alatti mesterséges üreg. Bejárata, kialakítása révén a jég akár hónapokig is elállt benne
kakasülő	a →kötőgerenda népies megnevezése
kalabukos pajta	csonkaormos bejárattal épített pajta (Őrség)

kaláka	rokonok, ismerősök, szomszédok összefogása házépítés, bővítés céljából. Lényege, hogy az abban dolgozók más alkalommal visszakapják a segítséget azoktól, akiknek nyújtották azt
kálvária	A keresztre feszített Krisztus és a két lator ábrázolása. Rendszerint a megváltó utolsó útjának állomásait szimbolizáló stációval együtt található. A kálvária-építmények - mivel a bibliai Golgota-hegy is Jeruzsálem falain kívül volt - gyakran a településeken kívül helyezkednek el, és legtöbbször kiemelkednek a környezetükből
kamra	eszközök, termények tárolására szolgáló, zárható helyiség a lakóépülettel, vagy más gazdasági épülettel egybeépítve vagy azon belül
kápolna 1.	kisebb, önálló épület, amely szakrális célokat szolgál. Elhelyezkedésük és funkciójuk szerint lehetnek temetőkápolnák, kálváriakápolnák, kegyhelyek, stb.
kápolna 2.	templomokban, főúri lakóépületekben (kastélyokban, várakban) megépített, kis létszámú csoportok vagy egyének imájára használatos helyiség
kapu	nagyméretű, gyakran kétszárnyú nyílászáró szerkezet, mely az épület, az ingatlanra való bejutásra szolgál
kapualj	az épület szerkezete által körülhatárolt, kapuval lezárt zárt térség, amely alkalmas járművek behajtására, tárolására
kapupánt csavar	többször félgömbfejjel kialakított, a kapu forgó részének rögzítésére szolgáló csavar
karám	a disznóól körüli fedetlen udvarrész
karóközös fal	a sövényfal azon változata, melyben a sártapasztás függőlegesen egymáshoz közel felállított karók tartják a tapasztást (Dél-Dunántúl)
kas	termény, egyes vidékeken aprójószág tartására szolgáló, fonott falazatú tárolóedény, építmény. Oldala általában zárható volt a lopások vagy az állatok elbitangolásának megakadályozása érdekében
kásté, kástyu	megemelt padlózatú, emeletes, a felső részén kiugró helyiséggel kialakított tároló épület, mely hazánkban az Őrségben volt fellelhető. Testvérképe a finn „atta”. A kástyúban nem csak gabonát tároltak, gyakran itt voltak a család értékesebb eszközei, ruhái is. Egyes településeken - és finn földön - a fiatalabb családtagok szállása is volt egyben. Napjainkra csak néhány darab maradt fenn.

kastél	→kásté
katlan	szögletes alaprajzú fűtőberendezés
katonaól	az épület külön bejáratú helyisége, ami a beszállást katonák bekvártélyozására szolgált
kátránypapír, kátránylemez	eredeti formájában a szén lepárlásából (városi gáz gyártásából) hátra maradt végtermékkel, azaz kátránnyal átitatott lemez, melyet épületszigetelésre, fedésre használtak. A városi gáz gyártásának megszüntetésével, és mert egészségkárosító anyag volt, nagyjából az 1950-es, 60-as évektől már nem alkalmazták, de utána még sokáig a →bitumenes lemez megnevezése is ez maradt.
káva 1.	a nyílászárók (ajtók, ablakok) tokszerkezetének népies elnevezése
káva 2.	a kút földfelszín feletti része, rendszerint kör alaprajzú
káva 3.	a nyílászárók, falfülkéknek a fal síkjára merőleges vagy arra ferde szögben kialakított felülete
kazetta	famennyezetek osztott felülete, rendszerint díszítéssel ellátva
kazettás mennyezet	sík vagy boltozott födém alsó felülete, melyet többnyire egyforma nagyságú mezőkre osztottak, elsősorban díszítés céljából
keletelés	keresztény templomok hossz tengelyének kelet-nyugati irányú tájolása úgy, hogy a szentély keleti irány felé helyezkedjen el.
kemencepadka	a kemencetest elé vagy köré épített kiugró, vízszintes felülettel ellátott elem, melyen ülni, pihenni lehetett, egyes helyeken ez szolgált a gyerekek és az idősek családtagok hálólhelyül is.
kémény	füstelvezetésre szolgáló, általában a tetősíkból kinyúló építmény. Ritkábban - ipari építményeknél- találkozunk önálló kéményekkel is (pl. téglagyáraknál). A kémények az épületek és a településkép fontos részei. Műszaki megfelelőségük ellenőrzése, karbantartásuk a használatuk miatt elengedhetetlen

képoszlop	utak mentén, termőföldek, szőlők határában felállított, kis méretű, vallási tárgyú képet vagy szobrot őrző építmény
kereszt 1.	a keresztény vallások legfontosabb és legismertebb jelképe. Térbeli vagy festett ábrázolása minden keresztény országban, vidéken megtalálható. Különböző változata ismertek, leggyakoribb a →latinkereszt, kettős kereszt, máltai kereszt, ortodox kereszt
kereszt 2.	épületek, építmények alaprajzi formája, jellemzően egyházi szakrális építményeknél
keresztboltozat	két, egymást derékszögben metsző boltív által alkotott térlefedő szerkezet. A boltívek két végükön egy-egy pillérre vagy falazatra támaszkodnak, az általuk határolt 4 db boltozat ívelt háromszöget képez
keresztcsűr	az udvar hossz tengelyére merőleges, általában az udvar végében álló csűr.
keresztfejes boronafal	a sarkokon túlnyúló gerendafejjel kiképzett boronafal szakirodalmi megnevezése, a köznyelvben nem terjedt el
kereszthajó	a templom főhajójára merőlegesen épített hajó, mellyel, ha nem a főhajó közepén épül, az épület alaprajza latinkeresztet mintáz. Többnyire a szentek, mártírok, a templom életében fontos szerepet játszó személyek sírját helyezték el a kereszthajóban
keresztjászlas istálló	kevesebb állat tartására szolgáló istálló, melyben a jászol (jászlak) a hosszanti falra merőlegesen állnak. Előnye, hogy könnyebb az állatok etetése.
kerített ház	az udvar három oldalról közrefogó ház, épületegyüttes (Őrség)
kertelt fal	vesszőfonásos fal
kétfeltes település	olyan település, ahol a belterületen belül a település magjában a lakóházak és lakótelepek található, a gazdasági művelésre szolgáló kertek pedig ezt a területet veszik körül. Minden család így két ingatlannal rendelkezett. A kifejezést csak a néprajzi szakirodalom használta, a köznyelvben nem terjedt el

kétmenetű ház	a ház hosszanti tengelyével párhuzamosan egymás mögé épített lakóház néprajzi tudományágban elterjedt, de a köznyelvben nem használatos megnevezése
kétsoros udvar	olyan udvarelrendezés, melyben a lakóépülettel, főépülettel szemben nagyobb gazdasági épület (pl. istálló, csűr, pajta) található
kilér	az épülethez illesztett kamra (csángó)
kitöltőfal 1.	két vékonyabb falszerkezet között elhelyezett, többnyire habarcsból készült öntött fal.
kitöltőfal 2.	vázás falszerkezetek (pl. →fachwerk falazatok) oszlopai és gerendái közé épített falazat
kiváltó gerenda	a nyílásáthidalások terheit ideiglenesen (például csere vagy felújítás idejére) hordó vagy erősítés céljából készült teherhordó vízszintes szerkezet.
klinkertégla	különösen magas hőfokon kiégetett, fagyálló téglá, amelyet burkolásra (lábazat, falazat), illetve régebben útépítésre használtak
kódisállás	lásd: →koldusállás
koldusállás	középtornác, a homlokzatnak a bejárat előtt kialakított, nem a teljes homlokzat szélességében épített tornáca, esővédője
kontyolás	a nyeregtető rövidebb végeinek ferde lemettsége. Készül →csonkakonty változatban is
kontyolt tető (kontyolás)	a nyeregtetőnek többnyire az épület utcai fontján kialakított, a tető gerincére merőleges ferde tetősíkja. Egyik változata a →csonkakontyolt tető
konzol	a falba befogott, abból kinyúló, tartófunkciót ellátó épületszerkezet. Készülhet fából, kőből, vasbetonból, vasból, acélból. Gyakran díszes, szobrászati kialakítású
konzolos eresz	Azon →ereszek megnevezése, amelyeknél a tetőszerkezetnek a falsíktól kinyúló részét a födémgerendáktól független konzolok tartják. A népi építészetben ritka, elsősorban a kúriáknál, kastélyoknál lehet velük találkozni.

kopogtató	kapukra, bejárati ajtókra szerelt, rendszerint öntöttvasból, bronzból készült díszes eszköz, amely zajkeltésre szolgál.
korc, korcolás	a bádogozás (ereszcsatorna vagy bádogfedés) csatlakozásának legrégebbi és leggyakoribb módja, amelynél a bádoglemezeket egymásra fektetve visszahajtják, így akadályozva meg, hogy a csapadék bejuthasson a lemezek közé vagy azok alá. Előnye, hogy egyben merevíti, meg is erősíti a lemezfedést.
koronafedés	a →hódfarkú cserép kettős fedése, amikor a felső cserépsor az alatta lévő sor hézagjaira kerül úgy, hogy azt teljesen letakarja. Célja az, hogy a csapadék bejutását megakadályozza a hézagokon keresztül
kosárív	két negyedkörből és körívseletről álló, a boltíveknél gyakori forma. Általában ferde felületeknél (pl. lépcsőknél, pincelejáróknál) alkalmazzák
kosáríves boltív, boltózat	a félkörívesnél laposabb, kisebb ívmagasságú boltozat, boltív
koszorúgerenda	az épület körítőfalaira helyezett gerenda, melynek célja a falak összefogása. Régen fából, a modern időkben vasbetonból készül.
könyökfa	a függőleges tartószerkezetre (oszlopra) rögzített ferde tartó, aminek feladata az oszlophoz csatlakozó gerenda megtámasztása, ezáltal a teher elosztása, valamint a gerenda támaszközének csökkentése
könyöklő	ablakpárkányok, mellvédek, karzatok kiszélesített, sokszor díszesen kialakított felülete, amely könyöklésre szolgál. A népi építészetben gyakran fából készült borítást kapott
köpenyezés	oszlop, pillér megerősítése a köré épített falazattal, esetleg vasbeton héjazattal
kötőanyag	a plasztikus építőanyagok (habarcs, beton) azon adaléka, amely eredeti állapotában por vagy pépes állagú. Bekeverése után megszilárdul, ezzel a hozzáadott adalékanyagokat (kavics, homok, zúzottkő) összeragasztja, szilárd anyagot képezve velük. Legismertebb kötőanyagok a mész, mézspép, a gipsz, a különféle cementfajták.
kötőgerenda	tetőszékek vízszintes összekötő (→kakasülő) vagy alsó, alátámasztó gerendája
kötőgerendás (gerendás) eresz	azon →ereszek megnevezése, amelyeknél a tetőszerkezet szélét a falsíkon kívül nyúló földémgerendák tartják
kötősor	az egy téglavastagságú téglasor megnevezése. Önállóan ritkán alkalmazzák anyagigényessége és instabilitása miatt

köz	épületek között húzóódó, keskeny, többnyire csak gyalogos közlekedésre alkalmas út. Hazánkban a városok mellett a Balaton-felvidék jellegzetes települési eleme
középmagyar háztípus	a népi építészetben legelterjedtebb háztípus, szoba-konyha (pitvar)-kamra beosztással. A fűtést a konyhában lévő tüzelő (kemence, tűzhely, masina) biztosítja
kisméretű tégl	a XIX. század végén elterjedt, az addig használatos szokványos (nagy méretű) téglánál kisebb téglaelem. Napjainkra általánossá vált. Mérete 6,5x12,5x25 cm
kúpcserép	a tetőgerinc és a tetőélek fedésére szolgáló félkör keresztmetszetű égetett cserép
kupola	kör alaprajzú épület feletti íves, rendszerint gömb, vagy gömbszelet formájú lezáró szerkezet. Már a rómaiak idejében is ismert volt, de a reneszánszban terjedt el
kúria	vidéki nemesi udvarház. Gyakran magas kerítéssel, kapuval védték, mint a várakat, a későbbiekben ez a védelmi funkciója megszűnt. Hazánkban a XIX. században terjedtek el, jellemzően klasszicista stílusban épültek.
kürtő 1.	a fűtő-, tüzelőberendezések füstelvezetésére szolgáló, jellemzően felfelé keskenyedő függőleges füstcsatorna. A népi építészetben építőanyaga lehet tégl, vesszőfonás-tapasztás
kürtő 2.	pincék, föld alatti helyiségek felszínre nyíló, többnyire függőleges szellőzőcsatornája. Nagyobb méretű példányai akár közlekedésre is alkalmasak voltak.
kváderkő	a terméskő szabályos, négyzet vagy téglalap formájúra faragott típusa, melyet elsősorban falazásra, de burkolásra is használnak.
láb	hosszmérték, értéke 30,5 cm
lábazat	a falazat, pillér vagy oszlop alsó, rendszerint - az időjárás elleni védelem érdekében - annál erősebb, tartósabb anyagból készült része. Sokszor keveredik fogalma az alappal. A népi építészetben cementtejes, kormos lekenéssel, burkolással alakítják ki.
lakóház	elsődleges lakás, életvitelszerű tartózkodásra alkalmas épület. Hazánkban a letelepedést követő időkből maradtak már fenn emlékek róla. Jelenleg több

mint 4 millió lakóház található az országban.

lambéria	a falak belső, helyiség felőli oldala (többszörre) alsó részének védelmére szolgáló, jellemzően fából készült burkolat
lapburkolat	mázás vagy mázatlan cement vagy mozaiklapokból készült padlóburkolat
lapolás	faelemek sík metszéssel készülő összekapcsolása
latin kereszt	A legelterjedtebb és a legáltalánosabb kereszt, mely egy függőleges szárból, és annak felső harmadánál elhelyezett, arra merőleges vízszintes szárból áll. A római katolikus egyház legfőbb szimbóluma
léleklyuk	a pinceboltozatba vagy hátsó falába fúrt, a felszínre kivezető szellőztető lyuk. Fontos szerepe van a pincetér levegőzésének biztosításában
lépcső	szintkülönbségek áthidalására, gyalogos közlekedésre szolgáló építmény, terepalakzat. Lehet egyenes vonalú, tört, íves, illetve →csigalépcső. Elemei a →lépcsőkar, →lépcsőfok, →fellépő, → belépő, →lépcsőpihenő. A lépcsőfokok magasságát és mélységét a összefüggéssel határozzuk meg. A népi építészetben ritkán használt szerkezeti elem, inkább csak a pincelejáratoknál alkalmazták
lépcsőfok	a lépcső fogazott része. Részei a →fellépő és a →belépő
lépcsőkar	a lépcsőfokoknak a lépcső indulásától a felérkezéséig vagy két lépcsőpihenő közé eső együttese
lépcsőpihenő	a lépcsőkarokat megszakító vízszintes felület, mely a lépcsőn közlekedő pihenésére szolgál
lopott tornác	az épület homlokzati falának beugrasztásával kialakított tornác, fedett belépő
lyukpince	dombos, hegyes vidéken elterjedt a ferde terepbe fúrt hosszabb-rövidebb, tárolásra, ritkábban lakóhelynek használt pincetípus. Klímája alkalmasá teszi élelmiszerek tárolására, esetleg bor érlelésére is. Egyes vidékeken lakóhelyként is használták
macskalépcső (macskajáró)	→nyeregtetős épületek oromfalszegélyének lépcsősen elhelyezett téglával történő képzése.

magtár	a parasztudvarok legfontosabb termény tárolására szolgáló építménye
manzárdablak	a →manzárdtető alsó, meredekebb részében kialakított ablak, a manzárdtető bevilágítására
manzárdtető	kettős ferde síkkal kialakított tetőzet. Az alsó sík 90 fokhoz közelítő meredekségű, a felső sík dőlése lapos, 35-35 fokos. Ezáltal közlekedésre, tartózkodásra alkalmas tér alakul ki a tetőtérben, amelyben akár használati helyiség, szoba is megvalósítható. A tér megvilágításáról a →manzárdablak gondoskodik. A népi építészetben először a kúriák építésénél jelent meg, majd ezek, és a városi építészet hatására elterjedt a népi, falusi építészetben is
mellékhajó	a templomok főhajójának két oldalán álló hosszanti épületrész. Általában alacsonyabb, mint a főhajó
mellvéd	ablakok, erkélyek alacsony, nagyjából derékmagasságig érő korlátja, védőfala
mennyezet	a helyiséget lefedő födém alsó, látható felülete. Sík vagy íves, boltozott kiképzésű. Díszítése az épület belső képének fontos eleme.
mereglys fal	függőleges karófal, melyre sárgombócok kerülnek, majd tapasztással simítják le a falazatot
méretarány	a tervrajzok azon mérőszáma, amely megmutatja, hogy a rajzolt elem, alkatrész, építmény stb. mérete hogyan viszonyul az eredeti darabhoz. Jelölése kettősponttal történik, bal oldalán a rajzi méret, jobb oldalán a tárgy valóságos méretét jelöli. Az építészetben az engedélyezési tervek méretaránya 1:100, a részletrajzok méretaránya 1:5-től 1:50-ig terjed
mestergerenda	nagy feszítávolságot áthidaló gerendák alátámasztására szolgáló, többnyire az épület hossz tengelyével párhuzamosan elhelyezett gerenda. Rendszerint nagy magasságú, erős faanyagból készül. De ismert úgynevezett kereszt-mestergerenda is, amely iránya merőleges a hosszfalakra. Feladata a födémgerendák megtámasztása. Sokszor kerül bele vésett évszám, név, amely a készítés korára, a megrendelő vagy a készítő nevére utal. Az épületek belső terének leglátványosabb eleme. Sokszor egy-egy épület elbontása után új házban kap feladatot. Ismertek hazánkban több száz éves mestergerendák is.
mesterjegy	ácsszerkezetek és kőfaragásokban elhelyezett jel, monogram, ami a készítőre személyre utal

mész	az emberiség egyik első építőanyaga. Mészkből CaCO_3 égetéssel, majd oltásával készítik el, ekkor neve mészhidrát (Ca(OH)_2). Habarcskészítéshez, falpótláshoz, tömbösítve mészhomok téglák készítéséhez alkalmazzák. A beton feltalálásáig általánosan a meszet használták kötőanyagként az építőmesterségben
meszelés	a falazat, vakolt felületek, egyes helyeken a faszervezetek bevonására alkalmazott festés. Anyaga mészhidrát és víz, melyhez különféle adalékanyagok adhatók. A népi kultúrában a meszelés nem csak a felület kezelésére szolgált, de egyúttal fertőtlenítő, tisztasági feladata is volt.
mészhabarcs	oltott mész és homok keveréke, amelyet falazásra illetve vakolásra, felületkezelésre alkalmaznak. Az emberiség évezredek óta használt falazó és vakoló anyaga. Előnye a jó páraáteresztő képessége, illetve az, hogy a népi építészetben használatos építőanyagok (vályogtégla, puha mész, tufa) tulajdonságaihoz jól alkalmazkodik, továbbá jól kezelhető és olcsó építőanyag
mészkukac	a nem kellően feloldott, leszűretlen mésztejben található szilárd anyag, fel nem oldott mészhidrát
mésztej	hígabb, általában alapozásra szolgáló vizes mészkeverék a meszelés első rétegéhez
metszet	az →alaprajzra merőleges síkban felvett metszet, általában a falazatok, helyiségek megoldásának bemutatására
mettlachi burkolat	általában 10x10 cm, 20x20 cm méretű, több centiméter vastagságú, ismétlődő mintázatú, cementalapú mozaiklapokból készült burkolat. Lehet több színű is, mázas változata sav és lúgálló. A hazai népi építészetben az 1920-as évektől terjedt el. Könnyű tisztíthatósága, kopásállósága, tartóssága miatt bejáratok, előterek, konyhák, kamrák és később fürdőszobák kedvelt burkolata lett.
mezőkapu	lásd: →tőkéskapu
mintaív	a boltívek építéséhez szükséges, fából ácsolt íves szerkezet. A boltívek elemeit erre fektetve építik meg, majd a →zárókő elhelyezése után a mintaívet elbontják.
mórfal 1.	a kiégetetlen szárított téglából készült fal megnevezése a Kisalföldön
mórfal 2.	a vályogtéglából rakott fal megnevezése a Palócföldön
mórfal 3.	a →gömbölyeges fal általános elnevezése több tájegységben

mozaik	kisméretű (néhány centiméteres) elemekből összeállított geometrikus vagy figurális motívumot tartalmazó fal vagy padlóburkolat, illetve kép. Az elemek készülhetnek kerámiából, üvegből vagy színes ásványi anyagokból, kőből. Az építészetben gyakran a friss vakolati habarcsba ágyazták a mozaikszemeket
mozaiklapburkolat	a polgári majd később a népi építészetben a kiszolgáló helyiségek (konyha, előszoba, fürdő, kamra, esetleg a tornác, veranda) padlóburkolásának elterjedt módja. A lapok általában váltakozó színűek, erről kapta mozaiklap megnevezését, noha kiképzésük nem azonos a klasszikus mozaik szerkezettel. Lásd még: →mettlachi burkolat
muglifal	lásd →mórfal
műemlék	az emberiség, egyes országok történelme, építésze, kultúrája szempontjából fontos, megőrzésre érdemes épülete, építményeinek, környezeti elemeinek (pl. kert) összefoglaló neve, amely emberi tevékenység révén jött létre és a társadalom, egy ország vagy az egyetemes emberiség megőrzendő öröksége. Hazánkban törvény határozza meg védelmét, óvását. Az egyes objektumok műemlékké nyilvánítását hazánkban miniszteri rendelet mondja ki
műemléki környezet	műemlékek közvetlen szomszédjaira kiterjedő védettség, védetté és lehatárolását nyilvánítását hazánkban miniszteri rendelet mondja ki
műemlékvédelem	a →műemlékek megőrzésére, védelmére irányuló tevékenység, mely a hivatalos eljárások mellett az egyes emberek, csoportok tényleges cselekedetein alapul. Feladata a műemlékek kutatása, védelem alá helyezése, megőrzése, illetve károsodásaik elhárítása, megelőzése
műkő	cementből vagy más kötőanyagból és különféle zúzalékból vízzel összeállított kőanyag. Készülhet belőle burkolat, de épületdíszítő elem is. Megszilárdult állapotban kőfaragó módszerekkel munkálható meg.
nád	a pázsitfűvek családjába tartozó növény. A népi építészetben tetőfedésre és vakolattartó szövetként (nádpallóként) alkalmazták. Újabban hőszigetelő lemezt is készítenek belőle.
nagyméretű tégl	a kisméretű téglá elterjedéséig általánosan használatos téglaelem. Mérete 6,5x15x30 cm
négyszögöl	terület mértékegység, átszámítva 3.596 m ²
népi építészeti műemlék	néprajzi szempontból fontos, kiemelkedő jelentőségű műemlék

nyári konyha	a háztartási teendők ellátására szolgáló, de gyakran az idős családtagok hálóhelyeként is használt, a főépülettől többnyire különálló gazdasági épület. Mindig található benne valamilyen fűtőberendezés, de szerkezete, a lakóépületnél egyszerűbb kivitelű. Hazánkban a XIX. században terjedt el.
nyeregtető	a →hagyományos, hosszú alaprajzú épületek tetőformája. Jellemzője az épület hosszanti falaival párhuzamos gerinc, melyet két oldalt ferde tetősík érint. Lehet a két végén egyenes, függőlege záródású (→oromfal), vagy ferde síkú, úgynevezett →kontyolt tető.
nyitott tetőszék	födém, mennyezet, azaz alsó takarás nélküli →tetőszék. A hazai népi építészetben gazdasági épületekben (istállók, pajták, csűrök) találkozhatunk vele
ólasudvar	lásd: →baromfiudvar
oldalhajó	többhajós (jellemzően templom-) épületek két oldalán álló hosszanti hajó, mely legtöbbször alacsonyabb, mint maga a főhajó.
oldaltornác	a ház hosszanti oldalán kialakított tornác, többnyire innen nyílik a bejárat az épületbe vagy a bejáratok az egyes helyiségekbe
ollólábas tetőszék	a csúcselemez ferde, egymásba csapolt oszlopokkal alátámasztó tetőszék megnevezése
oltár	az istentiszteleteken az áldozat bemutatásának helye a templomban, szakrális terekben. A katolikus templomokban magasabban helyezkedik el, mint a hajó padlója. A református templomokban oltár helyet →úrasztala szolgál erre a célra. A pap az oltár mögött, a hívőkkel szemben végzi a szertartást. Az ~ felett, mögött a templom névadó szentjére emlékeztető festmény vagy szobor, szoborcsoport található
oromfal	a →nyeregtető végeit lezáró függőleges falszerkezet. Alakja általában háromszögű, követi a tetősík dőlési szögét. Készült a tetőformától független formájú, hajlított, tört, díszített kivitelben is, jellegzetesek az úgynevezett →"parasztbarokk" oromfalak
orsós falu	rendszerint a település közepén kiszélesedő, majd újra leszűkülő főutcával rendelkező falu megnevezése. Általában itt található a falu legfontosabb épülete, a templom vagy a községháza

oszlop	függőleges vonalas tartószerkezet, a terheknek a talaj vagy az alatta lévő teherhordó szerkezet felé továbbítására. Készülhet bármilyen építőanyagból (kő, fa, tégl, beton, vasbeton). Az építészetben az épületek, építmények művészi kialakításának egyik fontos eleme már évezredek óta. Részei az oszlopfej, törzs, oszlopláb.
öl	egy felnőtt ember kiterjesztett karjai közötti távolság, hivatalos átszámítása: egy öl 1,896 méter
pacsit	lásd: →patics
padlásolás	a mennyezet deszkafedésének népies megnevezése
pala 1.	igen kemény, az időjárás hatásainak ellenálló szürkés, zöldes vagy kékes színű üledékes kőzet, melyet nagy táblákban, lapokban lehet fejteni. Az építészetben, népi építészetben tetőfedésre használták. Hazánkban több nevezetes palabánya is működött.
pala 2.	a századfordulótól használt azbesztcement tetőfedő lapok közkeletű, de hibás elnevezése
pallótok	függőlegesen állított pallókból álló ajtó és ablaktok, egyszerű falusi ácsok készítették
pánt 1.	faszerkezetek összefogása
pánt 2.	az ajtók és ablakok elforduló részeinek rögzítésére szolgáló, a népi építészetben hagyományosan kovácsoltvasból készült szerkezeti elem
pántolás	több különálló szerkezeti elem (pl. gerendák és oszlopok) segédelemmel (pánttal) történő, rendszerint oldható kapcsolása, kötése
parapet	A padlózat és az ablakkönyöklő közötti függőleges falfelület megnevezése. Magassága a helyiség használatától függően változó
parasztbarokk	a XVIII. századi barokk elemeit tartalmazó építészeti stílus, ami azonban később ért el hazánkba. Jellemzően az épületek oromfalan jelenik meg, nagy méretű ívek, szimmetrikus motívumelrendezés jellemzi
párkány 1.	az épület homlokzatát lezáró vagy több részre osztó vízszintes tagolás

párkány 2.	az ablakok alsó vízszintes, legtöbbször külön (bádognál, kőből, stb. készült) elemmel fedett lezárásának közkeletű elnevezése
parketta	keményfából, különféle mintázattal rakott melegburkolat épületek belső helyiségeiben. Alatta mindig szilárd (betonból, cementből készült) kiegyenlítő réteg található.
patics, paticsfal	Más néven sövényfal. Független oszlopok közé állított karók közé font vékonyabb, sárral betapasztott falszerkezet. A hazai népi építészet egyik legkorábbi és legelterjedtebb falépítési módja. Előnye, hogy építéséhez nem kell különleges szaktudás. Az időjárási viszonyoknak jól ellenáll, sőt, az árvizek, elöntések is kevés kárt tesznek benne (lásd 1972-es nagy tiszai árvíz). Az ország minden részében ismert, változatos elnevezésekkel (pacsit, patics, sövény, tapasztott fal). egyes helyeken az ilyen falakat nevezik fecskefalnak
pelyva	a gabonaszemet borító vékony, hártós levélke, melyet a csépléskor eltávolítanak a szemről. A vályogvakolatok, tapasztások elsődlegesen alkalmazott adalékanyaga
pergola	nyitott kerti lugas növények felfuttatása céljából
pillér	független tartószerkezet, jellemzően zömök kialakítással
pince	tárolásra, esetleg lakóhelynek kialakított föld alatti, épített (ritkábban természetes) falazattal és földmunkával. A népi építészetben a →verempince, →lyukpince, és az épülettel egybeépített pince terjedt el
pincefalu	több tucatnyi pincéből álló építményegyüttes, rendszerint a településeken kívül vagy azok szélén
pincefúrás	a lyukpince kialakítása, kiásása domboldalon, hegyoldalon. Nagy gyakorlatot, felkészültséget igénylő munkafolyamat
pinceház 1.	hegyoldalakra, domboldalakra vágott, lakás vagy gazdasági tevékenység céljára készült pince
pinceház 2.	a présház megnevezése több tájegységünkön
pitvar 1.	a lakóépület sorban második helyisége, rendszerint ide nyílik a bejárat az épületbe. Sokszor itt van a konyha, a főző helyiség is
pitvar 2.	egyes tájegységeken a tornác megnevezése

pódiumos gádor	a mellvédfallal készült nyitott középtornác
pólyásfödém	A deszkafödémnél, gerendafödémnél kisebb teherbírású, inkább térelhatároló szerepet tölt be. A pólyásfödém tartói szintén gerendák, de a közüket nem deszkák töltik ki, hanem a gerendák oldalába mélyített horonyba sűrűn egymás mellé vékony léceket vagy faágakat rögzítenek, majd azokat körbe tekerik agyagba áztatott szalmakötegekkel. Alulról sártapasztással látják el. Ma már igen ritkán találkozni ezzel a födémszerkezettel.
pórfödém	lásd: deszkafödém
poroszsüveg boltozat	idomvas-gerendák közé téglából épített lapos, boltíves, nagy teherbírású födémszerkezet. Elsősorban földszinti és pincehelyiségek lefedésére szolgált
présház	a szőlő feldolgozására szolgáló, általában a szőlőföldre vagy közvetlenül mellé épített egy- vagy kétszkatú épület, melyben akár aludni, lakni is lehet. Hazánkban igen elterjedt, minden borvidéken találkozhatunk velük, sok példányuk helyi vagy műemléki védelem alatt áll.
putri	földbemélyített, egyszerű lakóépítmény
rabic, rabilás	a falazati vakolat megerősítése fémhálójával. Régióta elterjedt megoldás, az utóbbi időben tévesen műanyaghálót is alkalmaznak ezzel a megnevezéssel
rabicfal	az 1960-as, 70-es évekig elterjedt szerkezeti elem, amikor rabichálóra felhordott vékony vakolattal készítenek elválasztó (nem teherhordó) falazatot. Előképe a népi építészetben alkalmazott sövényfal (paticsfal) volt. Még lakóházakban is alkalmazták, a 60-as évekig a nagy építőipari vállalatoknál külön rabickőművesek dolgoztak
rakott fal	agyag, szalmaszalma (szalma) és víz keverékéből épített homogén fal, melyet szabadon, oldalsó megtámasztás (lásd: →vert fal, →tömésfal) nélkül építenek. Jellemzője, hogy az alsó része mindig szélesebb, mint a felső harmada. Általánosan elterjedt falépítési mód volt, számos ezzel a technikával készült népi építészeti emlék áll a mai napig
rakott sárfal	zsaluzat, kaloda nélkül rakott földfal. Építése szakaszosan történik. Jellemzője, hogy felül keskenyebb, mint az alsó harmadában
ramonád	lásd →mintaív

redőny	függőlegesen mozgatható, az ablakok, ajtók fényvédelmét szolgáló szerkezet. Készülhet a falsíkon kívül vagy azon belül, de ismertek a két ablakréteg közé építhető változatai is.
riglifa 1.	a sövényfalazatok függőleges karózása (Szatmár)
riglifa 2.	a →könyökfa elnevezése több tájegységünkön
rokokó stílus	a →barokk stílussal ellentétes, azt elutasító építészeti stílus, mely éppen az aszimmetriára törekszik. A népi építészetben nem vert gyökeret
román keresztboltozat	többnyire négyzet alaprajzú helyiség felett kialakított, két egymást keresztező, de felemelt záradékú dongaboltozathoz kialakított térlefedés
romonád,	lásd: →mintaív
röjtökverem	kifelé szűkülő szájú →gabonásverem (Csallóköz)
sárgerenda	a földfalú, vályogfalazatú épületek falegyenén végig futó erős, a szarufák vagy a födémgerendák alátámasztására szolgáló gerenda
sárlécfödém	a födémgerendákra fektetett vékony lécekből álló födém, alul-felül sártapasztással. Főleg kisebb értékű épületeknél alkalmazták
sasfa	a vázas épületszerkezetek függőleges oszlopának megnevezése több tájegységünkön
sátortető	a négy vagy sokszög alaprajzú tető fölé emelt, egy csúcsban összefutó tetőforma. A polgári építkezés idején terjedt el, az 1960-as, 70-es években hazánkban a sátortetős épületek domináltak.
segges kapu	lásd: →tőkéskapu
síkálás	a padló vagy a ház külső vakolatának lesimítása
síkfödém 1.	alsó vízszintes síkkal épített födém, leggyakrabban gerendás vagy tálcás megoldással
síkfödém 2.	a →borított deszkafödém elterjedt megnevezése

simítás	a vakolat legfelső, a külvilág számára látható rétege.
sisak	a templomtornyok, harangtornyok gúla alakú lefedése
sorfalu	egyutcás falunak is nevezik. Rendszerint patak, vagy átmenő forgalmas út mentén alakul ki.
soros ház	az olyan ház megnevezése, amelynek minden helyiségébe a tornácról külön bejárat nyílt (Őrség)
spaletta	lásd: →zsalugáter
sparhert, sparhelt	sütésre, főzésre és fűtésre alkalmas vasból készült tüzelőberendezés. A XX. század harmincas éveiben terjedt el
spór	lásd: →sparhert
stáció	a Jézus Krisztus keresztútjának állomásait jelképező, a kálváriaépítményhez vezető út mentén elhelyezett kisebb építmények, amelyek a megváltó utolsó útjának a szentírásban megörökített eseményeit mutatják be. A nagypénteki kálváriajáráskor (golgotajáráskor) a hívők minden egyes stációnál megállnak és imát mondanak, megemlékezve a bibliai eseményekről. A legtöbb kálvária 14 állomásból áll, amelyben Jézus keresztre feszítése és kereszthalála a 12. stáció motívuma. Ötnél kevesebb stációt soha nem építenek
stokkolás	a kövek recésfejű kalapáccsal történő megdolgozása
strajfa	a lóistállókban a lovakat egymástól elválasztó, többnyire leemelhető rúd. Feladata, hogy a lovakat egymástól távol tartsa
stukatúr	a népi építészetben elterjedt, a borított deszkafödém alsó felületét képező fedés. Alapja a néhány, egy-két centiméter vastagságú nádlemez, nádpalló, melyre mézshabarc vakolat kerül. Megfelelő védelem esetén igen tartós, és mutatós szerkezet. Sajnos ma már csak kevesen értenek elkészítéséhez
stukkó	mennyezetek és falazatok gipszből készült térhatású díszítése. Hazánkban a templomépítészetben és a kuriális, polgári építészetben találkozunk vele. Sok esetben giccses hatású, de ismertek művészileg nívós darabok is
sugaras falu, település	a központtól kiinduló utakkal települt helyiség. Jellegzetesége, hogy az utak, utcák a központtól távolodva egyre szélesebbek - ami az egykor a legelőre

hajtott csordák állatszámának növekedéséből adódott

sukk	paraszti mértékegység, a két ökölbeszorított és egymáshoz illesztett kézfejből kinyúló hüvelykujjak távolsága
sütőház	a lakóépülettől különálló, kéménnyel ellátott építmény, melyben első időkben a kenyeret sütötték, majd később füstölésre is alkalmazták
számoskő	a kőépítkezésre alkalmas →tufakő népies elnevezése a Bükk-alján
szántalpas hombár	ácsolt, sövényfalú vagy zsilipelt, talpakon mozgatható gabonátároló. Régi korokban az udvarból elköltöző családtagok (pl. megházasuló lányok) ezzel vitték új lakóhelyükre a hozományként kapott terményt
szarufa	a tető ferde síkját alkotó, a népi építészetben mindig fából készült gerendaszerkezet.
szedriafa	a →dohánypajtákban a friss dohánylevelek szárítására szolgáló függesztőszerkezet
székes tető	lásd: →állószékes tető
szelemen	a tetőszék (fedélszék) hossz tengelyével párhuzamos gerenda, amelyre a →szarufák támaszkodnak. Az alsó megnevezése talpszelemen, a tető felső síkjában futót gerincszelemennek, taréjszelemennek, a szarufát a fél vagy harmadfesz távolságon megtámasztó szelement középszelemennek nevezzük
szembejászol	két egymással szemben elhelyezett középjászol népies megnevezése, ahol a jószágok egymással szemben állva táplálkozhatnak
szentély	a templomokban az istentisztelet megtartására szolgáló - keresztény templomoknál lehetőleg keleti irányba tájolt - része. A szentélybe az egyház szabályai szerint csak felszentelt papok léphetnek be
szeres település	a →szórványtelepülésnél nagyobb számú házzal rendelkező, de még nem faluszerű településtípus. Az Őrségben találkozhatunk szerekkel
szérú 1.	eszközök illetve a learatott termények tárolására szolgáló gazdasági építmény
szérú 2.	a csűrök középső, rakodásra szolgáló része

szín	kisebb méretű pajta eszközök, gépek, esetleg termények tárolására. Egyes vidékeken (pl. a Bódva mentén) minden tárolóépítmény színnek neveznek
szórványtelepülés	határozott mag, központ nélküli településtípus. Hazánkban az Őrségre jellemző, de a skandináv országokban, pl. Finnországban általános településfajta
szószék	a templomokban az igehirdetés és a prédikációk megtartására szolgáló helye, mely legtöbbször a hívőktől magasabban kerül elhelyezésre. Sokszor az oltár után a templom legdíszesebb eleme
szuszék, szuszik	lábakon álló, először a gabona tárolására, később már más értékek (pl. ruhák, ágyneműk) tárolására is szolgáló berendezési tárgy. Faragott példányai a népi díszítőművészet, kézművesség jeles példányai
talpas vázszerkezet	földre vagy nagyobb méretű kövekre - újabban téglára és betonra - fektetett vízszintes gerendákon (talpgerendákon) nyugvó vázszerkezet. A talpakra a falak csatlakozásánál, a sarkokon és a nyílászárók két oldalán került oszlop. A talpas szerkezetű házak mozgathatók voltak, egyes esetekben még templomokat is arrébb vontattak így
támfal	a földnyomást felvevő, a mögötte álló talaj vízszintes vagy ferde eredőjű terhet tartó épített szerkezet.
támpillér	a templomok keresztboltozatainak vízszintes vagy ferde erőhatásait tartó díszes pillérszerkezet. A gótika jellemző eleme
tanya	a megművelt mezőgazdasági területen vagy annak közlében álló önálló épület, építményegyüttes a gazdasági munkát végzők lakására, elszállásolására
tapasztás 1.	a vályogfalak, földfalak felületi védelmére szolgáló vakolat. Alapanyagai az agyag, víz, pelyva (törek), és lótrágya. Készítése korábban az asszonyok feladata volt. Több rétegben készült, a legfelső "simító" réteg adta meg az épület külső képét.
tapasztás 2.	a fafödémek, deszkafödémek felső felületének, a padlás padlózatának sárral történő beterítése. Hőszigetelő funkciója mellett fontos feladata volt a tűzvédelem, a tető égése esetén visszatartotta a tüzet a fafödémtől, az épület belső helyiségeitől. A XVIII század végén sok településen már kötelező előírás volt készítése
taréjszelemen	lásd →csúcsszelemen

téglakötés	a téglák célszerű és a falazat szilárdságát biztosító elhelyezési, építési módja. Számos változata ismert (futó, kötősorok, váltókötés, stb.)
telek	az ingatlan hivatalos megnevezése, méretét, elhelyezkedését, számát (helyrajzi szám) a földhivatali nyilvántartás tartalmazza
település	az emberek, emberi csoportok közös lakóhelyének megnevezése, kulturális, gazdasági és közigazgatási kategória
templom	az egyházak istentiszteletre, vallásos szertartásokra szolgáló épülete. Feladatuk, rendeltetésük és az egyházban elfoglalt helyük szerint lehetnek székesegyházak, bazilikák, plébániatemplomok. A keresztény templomok rendszerint keleti →tájolással épültek meg, s működésüket felszentelés előzi meg. Fő részei a templomtér (hajó), a szentély, az oltár. gyakran csatlakoznak hozzájuk →kápolnák, míg egyes vidékeken (pl. Itáliában) elterjedt a különálló torony, jellemzőbb a tetejükhöz, oldalukhoz illesztett templomtorony.
terméskő	nyers, faragás, megdolgozás nélküli kőanyag
tető	az épületet az időjárás hatásaitól (csapadék, napsugárzás) védő szerkezet, az épület képeinek fontos eleme. Legismertebb és a népi építészetben leggyakrabban alkalmazott változatai a →nyeregtető, →sátortető, →manzárd tető
tetőél	tetősíkok pozitív csatlakozása
tetőfedés	a tetőt és ezzel az épületet védő szilárd héjazat, mely készülhet →nádból, →cserépből, →zsindelyből, →zsúpból, de ismertek modern tetőfedő anyagok (beton, lemezfedés) is.
tolitus ablak	füstös házak üvegezés nélküli, oldalra elmozgatható deszkalappal („tolitu”) elzárható ablaka
torkos pajta	a pajta tengelyére merőlegesen megépített kiugró bejárattal (torok) rendelkező pajta. Célszerűségét az adta, hogy a bejárat alá a szekér beállva fedett helyen állhatott, így a rakodást nem zavarta esetleges eső, hó
tornác	a parasztházak, a népi építészet jellemző, a ház képét meghatározó homlokzati eleme, melynek védő és tárolófunkciója is van. Az oldaltornác a ház hosszanti, udvar felőli oldalán található, az előtornác az utca felőli fronton, de ismerünk körtornácokat is. Jellemzője az épület falától messzire kinyúló →eresz, amelyet gyakran oszlopok támasztanak alá. Tájegységként változatos nevei ismertek, mint pl. ámbitus, gádor, eresz

torokgerenda	a torokgerendás fedélszék fél- vagy kétharmad magasságában elhelyezett vízszintes rögzítő és feszítőeleme. Egyes vidékeken kakasülőnek is nevezik
torokgerendás fedélszék	kötőgerendából, szarufából és →torokgerendából álló egyszerű, de jó tartású, erős fedélszékrendszer
tömésfal	a vertfal népies elnevezése több tájegységünkön
tőce	kemencepadka, tüzelőpadka
tőkés kapu	az udvarok, egyes helyeken (pl. Szatmárban) egész települések vagy településrészek lezárására szolgáló, függőleges tengelyen elforduló, sorompóhoz hasonlító, erős, nehéz kapuszerkezet. A fordítást a sorompószárnyal ellentétes oldalon kialakított tőke segíti.
tufakő	vulkáni hamu lerakódása és cementálódása révén keletkezett, építési célra alkalmas és hosszú évszázadok óta bányászatott kő. Hazánkban a Bükk- és Mátraalján a leggyakoribb
tüzelősól	az állatok tartására szolgáló fűtött ól, istálló, mely gyakran egyben a szolgák vagy a fiatal férfi családtagok hálólhelye, szállása is volt. Fő funkciója az állatok óvása, de gyakran a fiatalok, a cselédek itt éltek közösségi életet is
tűzfal	szorosan egymás mellett álló épületeket elválasztó, nyílás nélküli falszerkezet, melynek feladata az esetleges tűz terjedésének megakadályozása
udvar	a telek körbekerített vagy szabadon bejárható része, melyen nem folyik gazdasági termelés, legfeljebb állatok (kisjószágok) tartása. Rendje igen változatos lehet a használat, az épületek elhelyezése függvényében. Tisztántartása, rendezettsége a közösség szemében a tulajdonos megítélésnek fontos eleme
udvarház	a vidéki nemességnek a nagyúri kastélyokat mintázó épülete, mely legtöbbször egyben a gazdaság központja is volt.
úrasztala	a szertartás, a liturgikus cselekmények helyszíne a református templomokban
útifalu	fontosabb út vagy patak mellé, annak egy vagy két oldalára épített házakból álló falu

üres fedélszék	a legegyszerűbb, kis fesztávú épületek, melléképületek tetőszerkezete. Részei a falakra (esetleg sárgerendára) fektetett kötőgerenda, a szarufák és ritkább esetben a csúcsszelemen (taréjszelemen). A szarufákat eldőlés, szél ellen viharlécekkel fogják össze
üstökös ház	több tájegységünkön (Ormánság, Sárrét, Matyóföld) is ismert homlokzatképzés, amikor a ház nyeregtetője hosszan az utcai homlokzat elé nyúlik. Az üstököt könyökfa tartja, néhol olyan messze a faltól, hogy alá akár ki is lehet ülni az árnyékba
üveg	általában átlátszó, színes vagy színtelen, szilikátalapú anyag, melyet elsősorban a nyílások lezárására alkalmaznak. Az építészetben a síküveget alkalmazzák. Díszített példányai a templomépítészetben alkalmazottak (ólomüveg, festett üveg ablakok)
válaszfal	térelhatároló falazat, mely csak saját súlyát tartja, nem teherhordó elem
vályog 1.	a vályogtégla készítéséhez használt keverék, szálal anyaggal esetleg homokkal kevert föld, agyag
vályog 2.	a mezőgazdaságban, földtanban egy talajfajta megnevezése - nem azonos az építőmesterségben használt vályoggal
vályogfal	a vályogtégla fal megnevezése, de sok helyen a rakott falat, tömésfalat, vertfalat is így nevezik
vályogtégla	agyagból, szálal adalékból, víz hozzáadásával készült téglák. Hazánkban a török idők után terjedt el használata. A téglaveréshez a régi korokban minden falusi ember értett, de voltak specialisták is. A vályogtégla fal rakásához szakértelemre volt szükség.
vályogvetés	a vályogtégla készítése. A bekevert anyagot formába öntik, kézzel tömörítik, majd a napon szárítják. A vályogvetés hosszú ideig a nők munkája volt
vápa	tetőhajlat. A tetősíkok csatlakozásánál kialakított negatív (homorú) felület, amelyet rendszerint bádogozás véd a csapadék bejutásától
varrófa	a favázás, oszlopvázás épületek oszlopait felül összefogó koszorúgerenda népies elnevezése
vegyes fal 1.	rétegenként más-más építőanyagból (pl. téglavályogtégla, téglakő) épült falazat

vegyes fal 2.	a különböző anyagokból, de nem a →vegyes fal 1. címszó alatt leírt, rétegesen, hanem szabálytalan váltásokkal készült falazat közkeletű megnevezése. Általában olyan épületeknél találkozunk vele, melyek egyes részei különböző időben készültek, vagy melyeken az utólagos javításoknál más és más építőanyagot alkalmaztak.
vendégeresz	a tetőtől független, 180-200 cm-es kiüléssel épített előtető, melynek hajlásszöge kisebb, mint magának a tetőnek a hajlásszöge
veranda	a →tornác elnevezése a polgári építkezésben
verem, gabonásverem	a learatott és kicsépeelt gabona tárolására szolgáló föld alatti tárolóhelye. Kiásása után, használata előtt kiégetik, így kemény, tartós oldalfala képződik. Sokszor hónapokon át tárolták ezekben a gabonát. Épültek az udvarokon belül is, de voltak tájegységek (pl. Hajdú-Bihar), ahol közterületen is alakítottak ki vermeket.
verempince	többnyire sík területen lakóépületek udvarán kialakított gödörszerű építmény, melynek oldal falazott, földmije épített. Élelmiszerek tárolására szolgál
vert fal	zsaluzat (kaloda) közé öntött és tömőfával, kézi döngölővel tömörített falazat. Rétegesen készül, építéséhez helyi anyagot használnak.
vesefal	a pince építésénél a pincefal és a természetes talaj közötti kitöltés neve
vesszőfödém	gerendák közé rögzített és alul-felül sárral betapasztott vesszőkből álló födém
vízvető	a tetőnek az ereszt képező, de a tetősíknál kisebb hajlásszögű felülete
zabóra	lásd: →abóra
zárókő	boltív, boltozat legfelső eleme, melyet annak építése befejezéseként helyeznek el. Ez ékeli, feszíti meg az íves, boltozott szerkezetet. Eltávolítása súlyos károkkal járhat
zárt sorú beépítés	az utca vonalára, egymáshoz csatlakozó fallal történő épületelhelyezés. Jellemzően nagyvárosias beépítési mód, de hazánkban mezővárosokban is találkozunk vele
zsalugáter	(spalletta) az ablak külső oldalára szerelt nyitható vagy elhúzható zárt felületű ablakszárny, amely a fény visszatartására és biztonsági célokat szolgál. Kialakításával az épület homlokzati képében nagy szerepet játszik.

zsaluzat	mintadeszkázat a homogén falak (vertfal, öntött fal, betonfal), és szerkezetek építéséhez
zsanér	az ajtók, ablakok forgószárnyának rögzítésére szolgáló, fémből készült szerkezeti elem közkeletű elnevezése
zsilipelt fal, zsilipfal	függőleges oszlopokból és az azokba mélyített hosszirányú vájatokba élükkel illesztett deszkázatból, pallózásból álló fal. Igen erős, tartós falazat, legtöbbször gazdasági épületeknél, istállóknál, ólaknál alkalmazzák.
zsindely	gyantatartalmú (többnyire fenyő) fából vágott, hasított, tetőfedésre szolgáló falemez. Egyik oldala ék alakú, a másik oldal pedig hasított - ezek segítségével feszítik egymásba a zsindelyeket. Ma már fűrészeléssel készül, régen külön zsindelyhasító mesterek készítették. Erdélyben, a skandináv országokban ma is gyakori tetőfedő anyag.
zsup	a levágott és megszáritott növényi szár. A korábbi évszázadokban olcsósága és mindenhol beszerezhetősége miatt kedvelt és elterjedt tetőfedő anyag volt. Igen tűzveszélyes, ma már nem alkalmazzák csak a népi építészeti emlékek felújítása során